

MATURITNÁ OTÁZKA Č. 4

- a) Aristotelova logika a metafyzika
- b) centrálna - národná banka
- c) vlastný postoj k trestu smrti

a) Aristotelova logika a metafyzika

- **dualista, empirik, racionalista, idealista (materiálnejší ako Platón), logik, pragmatik**

Narodil sa v klasickom období, svoju školu založil a aj zomrel v helenistickom období. Narodil sa v Stageire, iónskej osade na Chalkidiki. Jeho otec bol osobný lekár macedónskych kráľov. Zaoberal sa najmä prírodnými vedami. Ako 18-ročného ho poslali do Atén, kde vstúpil do Platónovej Akadémie a zostal tam 20 rokov až do smrti svojho učiteľa. Osvojil si bohaté vedomosti a po čase sa z neho stal učiteľ (prednášal rétoriku). Po Platónovej smrti odišiel do maloázijského Assu, kde založil svoju školu a venoval sa najmä prírodovednému bádaniu. Na pozvanie Filipa II. sa stal vychovávateľom Alexandra Macedónskeho (ten mu neskôr zo svojich výprav posielal rôzne kamene a živočíchy). Po nástupe Alexandra na trón sa vrátil do Atén a založil filozofickú školu Lykeion (→ lýceum) = peripatetická škola (*gr. peripatai* = prechádzať sa). Po smrti Alexandra sa v Aténach začala dvíhať protimacedónska politická vlna a Aristoteles sa cítil pre svoje kontakty s týmto svetom ohrozený. Obžalovali ho z bezbožnosti (postavením sochy Hermovi vraj zavádzal nový kult) a „aby nedal Aténčanom možnosť druhý raz sa prehrešiť proti filozofii“, odišiel na Chalkidiki, kde aj zomrel. Bol považovaný za najvzdelanejšieho vo všetkých vedách („Alexander Veľký vo filozofii“, „knieža filozofov“).

Jeho dielo je nezvyčajne rozsiahle. Zachovalo sa 47 titulov z jeho 170 diel. Jeho práce sú určené predovšetkým na prednášanie v škole, preto v nich nenájdeme dialóg. Možno usporiadať do týchto skupín:

- 1.) **logické práce:** zhrnuté pod názvom „**Organon**“ = nástroj – **Kategórie, O vyjadrovaní, Prvé a druhé analytiky, Topiky, O sofistických dôkazoch**
- 2.) **prírodno-filozofické práce:** **Fyzika, O nebi, O vzniku a zániku, O duši, Meteorologiky, O skúmaní živočíchov, O častiach živočíchov**
- 3.) **metafyzické práce:** **Metafyzika (14 kníh), neskôr u nazývali aj Prvá filozofia**
- 4.) **spoločensko-vedné:** **Politika, Etika Nikomachova, Aténska ústava**

Rozdelil filozofiu na 3 časti:

- 1.) **teoretická** – teória bytia, fyzika, botanika, zoológia
- 2.) **praktická** – politika, etika, stratégia, rétorika
- 3.) **poetická** – kultúra a umenia

Logika

Zakladateľ formálnej logiky, nepokladá ju za vedu, ale za nástroj/prostriedok myslenia = organon. Jeho logika je základom tradičnej logiky, ktorá prerastá v 2.pol.19.st. do modernej logiky. Jej úlohou je učiť ľudí správne uvažovať, usudzovať a robiť správne závery. Na logiku prišiel tak, že klasifikoval živočíchy a rastliny do druhov a rodov, pričom zistil, že vlastnosti vecí sa dajú rozdeliť na všeobecné a konkrétne. Všeobecné vlastnosti vyjadrujeme všeobecnými pojmami, čím je pojem všeobecnejší, tým viacej individuí zahŕňa, najvšeobecnejšie pojmy nazval filozofickými kategóriami – podstata, kvantita, kvalita, vzťah, poloha, miesto, čas, činnosť, trpnosť, stav. Nech vo výpovedi pripisujeme veci akúkoľvek vlastnosť, začleňuje sa táto vlastnosť do niektorej z kategórií. To je logická funkcia kategórií. Aristoteles sa nazdával, že kategórie sú základnými formami bytia, čím im pripisuje ontologický význam. Rozlíšil pojmy prvej (konkrétne pojmy) a druhej podstaty (všeobecné pojmy – druhy a rody). Druh zahŕňa veľa individuí, ale rod je všeobecnejší pojem. O veciach vonkajšieho sveta vyjadrujeme sudy = nejaké tvrdenia, kt. sa skladajú zo subjektu a predikátu. Subjekt je ten, kto vypovedá (človek) a predikát je to, čo subjektu pripisujeme. Výroky o vonkajšom svete sú premisy a zaoberá sa postavením jednotlivých premís.

pojem
↓
subjekt
/predikát
↓
súd
↓
premisa
↓
sylogizmus
↓
dôkaz
↓
definícia

Sokrates je človek.
(subjekt) (spona, spojka) (predikát)

1. Všetci ľudia^B sú smrteľní.^C
2. Sokrates^A je človek.

Úsudok = sylogizmus – Sokrates je smrteľný.

B – C

A – B

—————
A – C

Ak A platí o celom B, B platí o celom A → A platí o celom C.

Z postavenia jednotlivých premís sú vzťahy:

- 1.) vzťah vyplývania
- 2.) princíp protirečenia – nie je možné, aby to isté v tom istom vzťahu patrilo aj nepatrilo tomu istému
- 3.) princíp vylúčenia tretieho

Metafyzika

Názov pochádza od **ANDRONIKA z RHODU**, ktorý triedil Aristotelove spisy a spisy „**O prírode**“ zaradil za jeho „**Fyzikou**“ (*gr. meta = za*). Boli to všetko také spisy, ktoré hovorili, že svet je nemenný, strnulý, bez pohybov - skúmanie sveta vo všeobecnom slova zmysle, čiže za zmyslovo-konkrétnym svetom (ktorý je menlivý a vyvíja sa) - hľadanie nemenného, spoločného základu sveta.

Je opakom dialektiky, ktorá má rôzne chápanie:

- 1.) rozhovor = dialogemai – schopnosť logicky viesť rozhovor, argumentovať, hádať sa – používaná **SOKRATOM z ZENÓNOM a ELEY**
- 2.) metóda poznania sveta z hľadiska neustáleho pohybu-zmeny – **HERAKLEITOS z EFEZU**
- 3.) Heiglovo chápanie – na základe protikladov a špirálovitého vývoja (téza, antitéza, syntéza)

Metafyzika je Aristotelova ontológia – dualizmus → základ tvorí látka a forma. Veci vznikajú z látky a formy. Látka je pasívne, hmotné alebo materiálne potenciálne bytie. Forma je duchovný, aktívny princíp – určenie tvaru a vlastnosti.

1.)

Na rozdiel od Platóna Aristoteles tvrdí, že podstata vecí sa nenachádza mimo nich ako nezávislá večná idea, ale je v nich obsiahnutá. Všeobecné, ktoré nazýva druhou podstatou (druhy a rody), zväzuje s prvou podstatou čiže s konkrétnymi individuami. Dualizmus látky a formy slúži Aristotelovi na vysvetlenie pohybu. Zaoberal sa myšlienkou vyjadriť zákonitosti a príčiny pohybu, vznikania a zanikania. Najviac ho zaujímal ten pohyb, ktorom zo zárodku alebo semena vzniká rastlina či živočích. Sama látka je len možnosťou, až forma je skutočnosťou, realizáciou podstaty vecí. Aristoteles nadraduje formu nad látku, hoci v každej veci sú neoddeliteľne spojené. V zárodku alebo v semene je už dané, čo z neho vznikne. Aristoteles sa nazdáva, že vývin má vopred stanovený cieľ, účel – jeho predstava o pohybe je teleologická (*gr. telos = účel*) → Aristoteles je zakladateľ teológie. Vnútorý princíp, ktorý pôsobí v procese vývinu a usmerňuje ho k naplneniu účelu, nazýva entelechiou (to čo má v sebe samom cieľ). Podstata je vo veci samej ako účel vývoja, ktorom sa stáva skutočnosťou. Výsledok procesu vznikania je ovplyvnený aj náhodnými okolnosťami a vplyvmi, ktoré spôsobujú vytváranie individuálnych odchýlok a osobitostí. Tie Aristoteles pripisuje látke. Upozorňuje, že jednotlivci Sokrates a Kallias sa líšia látkou, lebo tá je vždy iná, ale sú rovnakí svojim druhom, lebo druh je nedeliteľný. Z toho sa odvinula filozofická tradícia, ktorá oproti podstate (substancia) určenej formou stavia náhodnú vlastnosť (akcidencia), odovzdanú z látky.

Podľa neho existujú 4 príčiny vzniku vecí:

- 1.) látková = materiálna (drevo, mramor, ...)
- 2.) formálna – plán, tvar – určenie tvaru
- 3.) pôsobiaci = energia vynakladaná staviteľom + entelechia (vnútorná psychická sila – obmedzenie možností formy)
- 4.) účelová (*gr. telos = účel*)
teleológia = veda o účelnosti

Vznikanie vecí je súčasťou celkového usporiadania sveta, kde vládne účelnosť. Aristoteles si kladie otázku, čo je prvou príčinou pohybu a nachádza ju v prvom hýbateľovi, vďaka nemu sa možnosť stáva skutočnosťou, sám je nehybný, večný a oddelený od nehybných vecí. Nemožno ho stotožňovať s bohom, pretože svet nestvoril (svet je podľa Aristotela večný). Je to skôr najvyšší princíp jednoty a rozumnosti sveta a prameň všetkých pohybov.

b) centrálna - národná banka

Banky vznikajú v 17.st. a ich vznik súvisí s rozvojom tovarovej výroby. Hlavnou úlohou bánk je vyberať peniaze od ľudí a prijímať vklady od obyvateľstva a nakladať/investovať nimi.

Banková sústava je sústavou finančných inštitúcií, ktoré sa zaoberajú bankovými operáciami. Banková sústava je základom finančného systému trhovej ekonomiky.

Banka je právnická osoba, s.r.o. alebo štátny podnik, ktorého základnou úlohou je vyberať vklady od obyvateľstva a poskytovať úvery, pôžičky a realizovať obchodnú činnosť. Riadia sa Zákonom o bankách z 1.1.1992, ktorý upravil existenciu bánk na Slovensku po Nežnej revolúcii. Základný kapitál bánk je nízky od 1-10%. Banky sa delia podľa:

1.) špecializácie:

- **komerčné banky** - obchodné. Ich náplňou je obchodovať. Môžu byť:
 - **univerzálne** - všetky druhy bankových operácií.
 - **špeciálne banky** - zamerané na maximalizáciu zisku, na okruh klientov, na okruh činnosti (hypotekárna, investičná, depozitná, ...)
- **nebankové finančné inštitúcie** - peňažné ústavy nebankového charakteru:
 - **sporiteľňa**
 - **poisťovňa**

2.) typu vlastníctva:

- **štátne**
- **súkromné**
- **družstevné** – u nás nie sú povolené

Vo vzťahu banky a klienta môžu vzniknúť 2 situácie:

- 1.) banka je v úlohe veriteľa – banke vznikajú peňažné pohľadávky – banky poskytujú úvery = pôžičky za úrok a klient = komitent je dlžník
 - 2.) banka je v úlohe dlžníka – vyberá peniaze od klientov alebo predáva cenné papiere – klient je veriteľ, banke vznikajú peňažné záväzky
- Pohľadávka** je nárok alebo oprávnenie požadovať od hospodárskeho subjektu mať zaplatené za dodaný tovar alebo preukázanú službu.

Bankový priemysel vzniká vtedy, keď banka ponúka klientom rôzne výhody = produkty bánk

Operácie (úlohy) bánk:

- 1.) založenie a vedenie účtu – poskytuje trvalé príkazy na platby, bezhotovostné platby
- 2.) aktívne operácie - všetky, pri ktorých banka získava finančné prostriedky alebo sebe pripisuje úroky z poskytovaných úverov, patrí sem aj celý hnutel'ný a nehnuteľný majetok banky
- 3.) pasívne operácie - všetky, pri ktorých je banka v pozícii dlžníka, nezískava finančné prostriedky, ale ona musí pripisovať úroky pri vkladoch obyvateľstva
- 4.) sprostredkovateľské operácie - banka vykonáva platobný styk:
 - **primárny** - medzi bankou a inštitúciami; ide o bezhotovostné platby, prevody z účtu na účet medzi nebankovými subjektami
 - **sekundárny** - medzi bankami navzájom
- 5.) factoring - odkúpenia krátkodobej pohľadávky bankou od hospodárskeho subjektu alebo podnikateľa bez spätného postihu podnikateľa- banka preberá na seba riziko vymáhania pohľadávky za určité provízie
- 6.) forfaiting - odkúpenie stredno a dlhodobej pohľadávky bankou bez spätného postihu
- 7.) leasing - prenájom strojného zariadenia (auta) za určitý mesačný poplatok leasingovej spoločnosti. Môže byť:
 - **operačný**- bez účasti banky
 - **finančný**- za účasti banky, banka preberá povinnosť splácania

Centrálna banka je banka bánk, ktorá stojí na čele všetkých bánk a stará sa najmä o to, aby v štáte bol dostatok peňazí (nie však akékoľvek množstvo, lebo ich nadmerné vydávanie by mohlo viesť k inflácii). Centrálnu národnú banku tvorí Národná banka Slovenska, na čele je guvernér.

Vlastnosti NB SR:

- 1.) ceduľová – ako jediná má oprávnenie
- 2.) centrálna
- 3.) emisná – ako jediná má oprávnenie vydávať bankovky

Okrem vydávania slovenských bankoviek a mincí uskutočňuje finančné operácie štátu, poskytuje obchodným bankám úvery a ovplyvňuje ich činnosť pomocou rôznych ekonomických nástrojov. Stojí nad komerčnými bankami, rozhoduje o ich vzniku, činnosti a zániku, ovplyvňuje činnosť bánk nepriamymi nástrojmi. Miera závislosti komerčných bánk od NB je rôzna. Každá KB musí mať účet v NB a medzinárodné obchody sa realizujú cez NB. Je bankou štátu, je poverená emisiou bankoviek, vedie štátny rozpočet, poskytuje vláde, parlamentu úvery, zastupuje štát na medzinárodných obchodných rokovaniach, sleduje menový vývoj národnej meny, raz za štvrtrok podáva správu vláde.

Hlavnou úlohou je sledovať a riadiť konvertibilitu (vymeniteľnosť) slovenskej meny a regulovať množstvo peňazí v obehu. Organizuje bankové služby pre podniky. Banka nakupuje/predáva devízové prostriedky. Vydáva/predáva cenné papiere, poskytuje depozitné služby. Na čele banky stojí guvernér, ktorého volí

a odvoláva prezident republiky na návrh vlády na 6 rokov. Volia sa aj dvaja viceguvernéri - na návrh vlády ich volí prezident republiky na 6 rokov.

guvernér	viceguvernér - vrchný riaditeľ (4 roky)	banková rada ako najvyšší orgán národnej banky
	viceguvernér - vrchný riaditeľ (4 roky)	

Banková rada je zákonodarný orgán, schvaľuje program, stanovy; určuje celú menovú politiku (+ 3 ďalší členovia)

Direktórium je výkonný orgán tvorený viceguvernérmi a vrchnými riaditeľmi, zodpovedajú za činnosť banky, podávajú správu guvernérovi, realizujú rozhodnutia bankovej rady.

Poradný zbor pozostáva z 1 alebo 2 členovia, ktorý nie sú zamestnancami banky, ale sú odborníci v bankovníctve.

Diskontná sadzba je úroková miera národnej banky pri poskytovaní úverov komerčným bankám

Istina je vypožičaná suma

e) trest smrti

Trest smrti je právoplatné zbavenie života, najčastejšie za obzvlášť závažné trestné činy, po tisícročia bol najvyšším trestom. Zabitie páchatel'a bolo morálnym a spravodlivým činom odplaty a zárukou udržania poriadku. V staroveku existoval veľký kontrast medzi jednotlivými zákonníkmi. Egyptské, židovské, asýrske alebo babylonské sa vyznačovali najprísnejšími trestami. Moderné na ňom je, že rozlišuje, či vinník spáchal trestný čin úmyselne, alebo nie. Odraz židovského právneho myslenia v Biblii predpisuje trest smrti za vraždu a mnohé iné zločiny, vrátane únosu. Trest smrti nepostihoval ani majetkové trestné činy ani hospodárske zločiny, avšak stíhal stratou života každý vážny priestupok proti posvätnému zákonu- modloslužobníctvo, rúhanie či čarodejníctvo ako aj sexuálne vzťahy ohrozujúce rodinnú a klanovú stabilitu.

V Grécku neexistovalo grécke právo, iba osobitné práva každej obce a rozvoj legislatívy týkajúcej sa najvyššieho trestu závisel od spoločenského a politického vývoja každej z nich. Atény uzákonili rozlišovanie medzi úmyselnou a neúmyselnou vraždou; smrťou sa trestala len prvá z nich. Vinníkov súdili rozličné súdne tribunály. Úkladné vraždy, travičstvo a úmyselné podpaľáčstvo súdil areopág, neúmyselné vraždy palladion. Veľká, päťstočlenná porota héliáia súdila zločiny spáchané proti obci: Stál pred ňou a odsúdený na smrť bol i Sokrates. Práva gréckych miest vrátane aténskeho mali širokú škálu prostriedkov na odstupňovanie prísnosti a potupnosti najvyššieho trestu.

Trest smrti v starovekom Ríme, najmä však poprava, boli náboženským činom a pripomínal obetný rituál. Zákon rozlišoval medzi úmyselným a neúmyselným skutkom, trest smrti postihol len samotného vinníka, nikdy nie jeho rodinu. Pompeius inicioval zákon, odstraňujúci trest smrti, ktorý sa dovtedy ukladal vrahovi najbližších príbuzných, a nahradil ho zákazom poskytnúť jedlo a prístrešie. Cisárstvo sa vrátilo k najvyššiemu trestu. Trest smrti za vraždu najbližších príbuzných bol znovu zavedený cisárom Augustom. Každý kto sa previnil proti životu inej osoby, manželskému zväzku, peniazom, lodnej doprave alebo proti náboženstvu bude potrestaný hrdelným trestom. Panovník, neobmedzený vládca, mohol zmierniť alebo úplne zrušiť následky vyplývajúce z vynesenia najvyššieho trestu. Na prelome 12. a 13. storočia spochybnila sekta Valdenských po prvý raz v dejinách samotný princíp trestu smrti. Podľa Valdusových stúpcov musí byť vražda, aj legálna, absolútne zakázaná. V stredovekých európskych krajinách možno objaviť dve všeobecné črty, ktoré charakterizovali zvyky spojené s trestom smrti:

- 1.) exemplárnosť - legislatívci aj sudcovia pevne verili v exemplárnosť trestu smrti – všetky prostriedky sa mali použiť na to, aby odstrašili osoby podliehajúce súdnej právomoci od spáchania zločinu
- 2.) závažnosť zločinov - obyčaje vo všeobecnosti postihovali najvyšším trestom päť druhov zločinov (zabitie, únos a znásilnenie, krádež, výroba falošných peňazí, podpaľáčstvo)

S nástupom absolutistických monarchií sa náležitosti verejného poriadku dostali do právomocí panovníka a zemepánske alebo mestské súdy postupne strácali právo nad životom a smrťou. Napríklad okolo roku 1800 anglický parlament schválil najvyšší trest za množstvo priestupkov a každoročne umierali stovky ľudí. Reforma trestu smrti sa v Európe začala v päťdesiatych rokoch 18. storočia. Dielo **C. BECCARIA „O deliktoch a trestoch“** požadovalo úplné zrušenie trestu smrti a okamžite sa stretlo s veľkým úspechom. **VOLTAIRE** zaujal zdržanlivý postoj voči úplnému zrušeniu trestu smrti a vo svojom diele „*Cena spravodlivosti a ľudskosti*“ sa stotožnil s týmto zrušením.

V čase pred druhou svetovou vojnou Španielsko zrušilo najvyšší trest 8. septembra 1932. Cez vojnu narastal počet mimoriadnych súdov a došlo k rozšíreniu počtu zločinov trestaných najvyšším trestom. Španielsko obnovilo tento trest a Nemecko ho opäť začalo široko používať. Trest smrti sa stal predmetom medzinárodnej diskusie, najmä na pôde OSN so snahou vypracovať medzinárodné štandardy. Dominantné postavenie tu zaujíma Medzinárodná charta ľudských práv, ktorá o danej problematike priamo pojednáva. Dokument pozostáva zo série niekoľkých dokumentov, ktoré sa dotýkajú rozličných práv. Sú to:

- 1.) Všeobecná deklarácia ľudských práv
- 2.) Medzinárodná dohoda o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach
- 3.) Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (1989)
- 4.) Fakultatívny protokol k medzinárodnej dohode o občianskych a politických právach – bol prijatý s Strassburgu, obsahuje 9 článkov

V r. 1961 vznikla organizácia zaoberajúca sa ľudskými právami = **Amnesty International**, ktorá poskytuje pomoc politickým väzňom a neprávom odsúdeným. K 1. januáru 1990 bolo na svete iba 40 krajín, ktoré úplne odstránili trest smrti zo svojich právnych úprav pre všetky trestné činy *de iure* a *de facto*. Posledný trest smrti na území bývalej ČSSR bol vykonaný 8.6.1989.

Abolicionizmus je smer za úplné zrušenie trestu smrti – v r. 1845 bola v Spojených štátoch založená Americká spoločnosť za zrušenie trestu smrti a prvým štátom ktorý odstránil trest smrti bol štát Michigan (1847). Prvé krajiny ktoré úplne odstránili najvyšší trest boli Venezuela (1853) a Portugalsko (1867).

Mortikalizmus je smer zastávajúci trest smrti

Argumenty proti trestu smrti:

- každý má právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť
- porušovanie ľudských práv
- trest smrti by nemal byť v demokratickej spoločnosti, kde neplatí zásada pomstiť smrť smrťou (*oko za oko*)
- justičné omyly
- sklon k udeľovaniu trestu smrti určitým etnickým skupinám
- odplata, krvná pomsta
- nie je účinný, ak nie je dostatočne odstrašujúci
- môže mať opačný účinok (teroristi → hrdinovia)
- necivilizovaný, barbarský čin
- považovaný za vraždu

Argumenty pre trest smrti:

- živiť doživotných väzňov vo väzniciach je finančne nákladné → šetrenie
- dobré pre chorobných masových vrahov, nevyliciteľných recidivistov a delikventov
- satisfakcia pre pozostalých
- oprávnená forma odplaty, uspokojenie, zdá sa byť spravodlivý
- pôsobí odstrašujúco